

Christian Esch

Hur Putins krig förändrat Moskva

”Det finns något ont på folkdjupet”

Ur Der Spiegel, 16 augusti 2022

Christian Esch, Moskvakorrespondent för *Der Spiegel*, har bott i Ryssland i 14 år. Men nu kan han inte längre känna igen även personer som han umgåtts länge med. Varför, undrar han, stöder så många kriget?

Medan han bläddrar igenom mitt pass frågar den unge civilklädde mannen: ”Har ni varit i Butja?” Vi sitter i ett rum utan fönster på Terminal 2 på Sjeremetjevo-flygplatsen. Jag är tillbaka i Moskva, den stad där jag bott i 14 år, för första gången på ett halvår och tydligen har ryska staten nu ett par frågor till mig.

Gränsvakten hade först tagit hand om mitt pass. Sedan kom två andra officerare och började samtala med mig. ”Vad tycker du om den militära specialoperationen?”, undrade den ene när den andre redan gått ut ur rummet. ”Militär specialoperation” – så kallas invasionen i Ukraina på ryskt nyspråk. ”Krig är förfärligt”, svarade jag. Och nu, efter flera timmar av väntan, kommer andra omgången. Den unge mannen presenterar sig som Alik och tillhör antagligen underrättelsetjänsten FSB.

Och sanningen är ju att jag varit i Butja, en förort till Kyiv, och kunde se de brott ryska soldater begått mot civila ukrainare där, även om de styrande i Ryssland hävdar att allt var iscensatt av västmedier – dvs av sådana som jag. Jag har sett vad Putins attack på Ukraina lett till och precis som Alik har frågor till mig har jag frågor om Ryssland. Vad är det som pågår i detta land, ett land som bedriver ett krig som är obegripligt för mig, ett land som jag bott så länge i och ändå förstår så lite av.

Alik nöjer sig med ett enkelt ”ja” som svar på frågan. Han ber artig om att få titta på fotona i min telefon (jag avböjer lika artig) och säger att jag inte ska skriva så dåliga saker om Ryssland (jag mumlar något undvikande). Efter drygt tre timmar är det hela över och jag klarade det. Jag släpps in i landet.

Under de år jag bott i Moskva har jag tagit till min uppgift att korrigera mina tyska vänners mentala uppfattning om geografi. Samma Berlinare som flög till Aten, Palermo eller Madrid på korta besök hade ingen aning om att Moskva var bara två och en halv timme bort med flyg. Ryssland föreföll dem oändligt mycket länge bort och det tyckte jag var synd.

Putin och världspolitiken har visat att jag hade fel och Moskva har blivit en fjärran plats. Direktflyg från Tyskland finns inte längre. Min egen flygning med Aeroflot från Antalya i Turkiet till Sjeremetjevo innebar en fem timmars omväg till gränsen till Kazachstan för att undvika luftrummet över södra Ryssland. Att flyga till Moskva innebär en långdistansflygning.

Om man inte visste att Ryssland bedriver krig mot sitt grannland skulle man inte lägga märke till det i Moskva. Bokstaven ”Z”, symbolen för den ”militära specialoperationen”, syns sällan till – varken på byggnader eller privatbilar. Någon enstaka gång går det att se porträtt av en soldat vid väggkanten, men det är ungefär allt. Det offentliga rummet är fritt från allt som handlar om krig.

Men tv och radio är fulla av det. Det inser jag när jag slår på radion hemma. Tidigare brukade den vara inställd på *Eko Moskva*. Trots att stationen tillhörde en filial till Gazprom var den ett forum för det liberala, oppositionellt sinnade Moskva. I stället för musik hade den diskussioner och talk shows. Det hade varit ljudspåret till min vardag i Moskva.

När jag knäppte på radion igen i Moskva i juli hade en annan station tagit över våglängden 91.2: *Radio Sputnik*, en propagandastation för *Rossija Segodnja* (Russia Today), en statlig mediagrupp. På stationen talas det om den ryska missilattacken mot Vynitsja. En ung kvinnlig röst förklarar varför överdrivet medlidande med civila i Ukraina är onödigt. ”Jag tycker också synd om hundar och katter och hästar och fåglar” säger hon med kokett tonfall. ”Men med den inställningen skulle man ju över huvud taget inte ha satt igång det hela.”

Eko Moskva, grundad 1990, fick stänga ner i mars, anklagad för att ha spridit ”falska nyheter” om den ”militära specialoperationen” i Ukraina.

På en restaurang strax bakom utrikesministeriet träffar jag Alexej Venediktov, som var chef för stationen i över 24 år. Med sin lurviga hårman ser han lite ut som den galne professorn.

För mig är Venediktov sinnebilden för det Moskva som försvann för gott den 24 februari – en stad där demokratin hade avskaffats, men där de som satt vid makten och oppositionen kunde umgås socialt. Banden var inte fullständigt avskurna.

Venediktovs mål hade varit att inte dela in världen i vänner och fiender, att försöka gå på lina mellan regering och oppositionella, att medla mellan de båda sidorna. Han hade druckit vin med Putin, kände ministrar, var vän med Putins språkrör och med chefen för propagandakanalen *RT*. På sin radiostation hade han för vana att släppa fram inbitna motståndare till demokrati, som författaren Alexej Prochanov. När *Eko Moskva* tvingats stänga sade denne: ”Alla som vill lyssna på den behöver bara lägga örat till marken. Hör man dånet av stridsvagnar på väg genom Donbas? Då är det jag som talar.”

Varje höst hade Venediktov och hans radiostation ett stort party, där regeringstjänstemän, deputerade från Duman, Pussy Riot-aktivister och oppositionella träffades. De drack vin och åt kanapéer på Zurab Tseretelis konstgalleri bland kitschiga porträtt av tsarer och erotiska konstverk. Till och med en åldrad Michail Gorbatjov kom. I entrén stod värden själv, excentriskt iförd flanelleskjorta och skottsäker väst, en upprymd ceremonimästare i ett visserligen betryckt men fortfarande fungerande samhälle. De fortsatte att träffas där, även om med åren allt färre höga företrädare och affärsmän kom dit.

Nu har detta Ryssland av viskningar och halvmeningar upphört för gott. Regimen kräver otvetydig uppslutning, engagemang. Venediktov har förlorat sin roll.

”Den 24 februari förstod jag att de tänkte stänga min radiostation. Om vi så bara spelade musik”, säger Venediktov. Men antagligen påskyndade han slutet. ”Tidigt på morgonen gick jag till studion och sade: Det här kommer att få katastrofala konsekvenser för mitt land. Putin har gjort ett enormt misstag. Och det ansåg Putin var lika med förräderi.”

Förräderi är ett centralt inslag i Putins tänkande. Det finns fiender och det finns förrädare, sade han till Venediktov under ett flera timmar långt samtal sommaren år 2000, efter den första PR-katastrofen under sin tid som president, när ubåten Kursk gick under.

Fiender bekämpar man öppet, dem vet man var man har, förklarade Putin vid det tillfället. Förrädare hugger dig i ryggen. Fiender kan man handskas med. Förrädare går inte att visa någon barmhärtighet mot.

”Och var finns jag i den här konstruktionen?”, undrade Venediktov.

”Fiende”, svarade Putin med ett skratt.

”Nu har jag hamnat i den andra kategorin”, säger Venediktov. I april blev han personligen utpekad som ”utländsk agent”, den term som används för att sätta en etikett på medier och individer som sägs stå under främmande inflytande eller vara finansierade från utlandet. Många högt uppsatta har därefter brutit kontakterna med Venediktov.

I början av mars, hans radiostation var då redan stängd, träffade Venediktov Margarita Simonjan, chef för *RT*. Han kallar henne för Margo och de båda var vänner. Venediktov hade tagit med sig foton av ukrainska barn som blivit dödade i kriget. ”Margo, det här är som det vore dina egna barn”, sade jag. ”Jag trodde att hon skulle komma med något om sidoeffekter av kriget nu. Men hennes ögon började glittra och så sa hon: Nazisterna bombade sig själv. Det här är iscensatt.” Och Venediktov kommenterar: ”Det säger hon inte på låtsas. Hon tror verkligen på det.” Sen har han brutit kontakten med henne.

Man kan först och främst undra hur det kom sig att chefen för den enda ryska radiokanal som varit kritisk till Kreml kunnat vara vän med propagandachefen. Vad förväntade han sig?

En del inom oppositionen har betraktat Venediktov som halvt om halvt kollaboratör, i bästa fall en harmlös hovnarr.

Venediktov ser Simonjans brist på empati med Ukrainas barn som en avspegling av det ryska samhället i stort. ”Elva miljoner ryska familjer har nära släkt i Ukraina. Det innebär att 40 miljoner har en mor, far, bror, syster fler barnbarn där. Och ändå så starkt stöd för kriget. Hur kan det komma sig?” Han säger att enbart propaganda inte räcker som förklaring. ”Det finns något ont på folkdjupet. Det handlar om en yngre bror, Ukraina, som ses som förrädare för att han vill ha ett bättre liv än du själv.”

Även jag har svårt att beskriva relationerna mellan ryssar och ukrainare, eftersom det håller på att förändras. Varje generation ryssar har sitt eget Ukraina. För de äldre är Ukraina bara en region, där folk talar en lustig bondsk dialekt och tycker om bacon. Med tiden har de accepterat att baconätarna ska ha en separat stat. Men de kan inte se det som ett annat land.

För yngre ryssar är Ukraina ett främmande land. De bryr sig inte om landet försöker komma närmare Väst. Och åtta år av kyliga relationer efter annekteringen av Krim 2014 har satt djupare spår hos dem.

I mina ögon har både unga och gamla liten kunskap om Ukraina. De yngre är åtminstone medvetna om det. Putin är 69 år. Han har ingen aning om hur lite han vet om Ukraina.

Venediktov tror att Putin inte bara delar in människor, utan också folk i fiender och förrädare. ”De baltiska staterna är Putins fiender. Ukrainarna är förrädare – en del av som gett sig av, deserterat, gått över till det eländiga Nato och Väst.” Det var så Venediktov uttryckte sig inför Lettlands president nyligen. Det är Rysslands upplevda närhet till ukrainarna som är förklaringen till viljan att använda våld.

Det var först i backspegeln, när den initiala fasa attacken orsakat gått över, som Venediktov var i stånd att begripa logiken i Putins agerande. ”Specialoperationen passar honom som hand i handske”, säger Venediktov. ”Putin är en fanatiker.” Enligt Venediktov har den ryske ledarens världsåskådning varit etablerad i årtal. ”Putin förvånar mig inte, det som förvånar mig är det ryska samhället.”

I slutet av mars lade någon ett grishuvud utanför dörren till Venediktovs lägenhet, en ukrainsk vapensköld och ordet ”Judensau” (Judesvin) hade målats på dörren. Å andra sidan kommer folk fram till honom på gatan och tackar honom för att han fortfarande är kvar i Ryssland. ”Så länge som jag inte är fysiskt hotad kommer jag att stanna här”, säger Venediktov. ”Men det enda som går att göra just nu är att trösta, hela, lugna.”

De flesta av mina ryska kollegor, vänner och bekanta har lämnat Moskva, lejonparten i början av mars när rykten uppstod om att det skulle förklaras krigstillstånd. En del av staden försvann bara. Nu är det en del som börjar komma tillbaka. I relationen mellan dem som lämnat landet och de som stannat finns en ömsesidig känsla av besvikelse och att man gjort varandra ont. Förra världsmästaren i schack och oppositionspolitiker, Garry Kasparov, har anklagat alla som stannat kvar i landet för att vara ”personligen ansvariga för kriget”. En journalist och vän som stannat säger, ”Min vänkrets har krympt radikalt”. Han känner bitterhet över den moraliska arrogans som visas mot dem som blivit kvar. ”Hela den kreativa klassen har visat sin rätta färg”, säger han.

”Det finns inget bra val. Bara ett val mellan två lika dåliga”, säger Marina Litvinovitj, som jag träffar på ett kafé. Litvinovitj är aktivist för mänskliga rättigheter och oppositionspolitiker med ett intressant förflutet. Som ung arbetade hon först som ”spindoktor” åt Kreml, sedan för miljardären Michail Chodorkovskij, Kasparov och Ksenija Sobjak, en glamorös celebritet som på Kremls begäran ställde upp mot Vladimir Putin 2018 för att liva upp en trist valkampanj.

Från allra första början av invasionen i Ukraina har Litvinovitj uppmanat till protester. Hon blev arresterad på väg hemifrån. I april uppmanade hon folk att stanna kvar: ”Det kommer att vara massor att göra här”, skrev hon. ”Och vem ska göra det om alla flyr?”

Litvinovitj har lett fokusgrupper för att ta reda på hur de ryssar tänker, som stöder den ”speciella militära operationen”. Hon talar om en nästan religiös övertygelse om att kriget är berättigat. ”De går inte att övertyga med rationella argument. De hävdar att det inte var vi som startade kriget – för vi är ju den goda sidan. Vi dödar inte fredliga medborgare – för vi är ju den goda sidan. Vi förstör inga städer – för vi är ju den goda sidan. Och när man frågar folk om Butja och Mariupol säger de: Inte kan våra soldater göra något sådant.”

Ett direkt resultat av Kremls världskrigsretorik. Man framställer invasionen av Ukraina som ett nödvändigt steg för att fullborda segern över Hitlertyskland. Man talar om att bekämpa nazismen som om själva tanken på en ukrainsk nationalstat vore fascistisk. Man laddar en konflikt av idag med energi ur historien.

”Folk kan inte gå med på att det är vi som är de onda. Det skulle innebära slutet för deras värld, deras land, deras syn på allt som skett de senaste 30 åren”, säger Litvinovitj. Hon jämför det med Sovjetunionens sammanbrott. Då var hon tonåring och hade precis gått med i Komsomol, kommunistiska ungdomsorganisationen. ”Det kom som en chock när allt som varit så bra plötsligt ansågs vara dåligt. Det talades inte om något annat än Stalin och hans förtryck.”

Kanske går det inte att rubba ryssarnas tro på att kriget är rent och armén ren, säger Litvinovitj. ”Kanske får vi bara låta folk ha kvar sin tro och fokusera på Putin och hans kriminella order. Precis som att Stalin en gång fick skulden för allt.”

Litvinovitj talar öppet och otvunget, som om inget kunde hända henne. Hennes yngste son är tio år. Först när han fyllt 14 ökar risken för henne att hamna i fängelse. Men sånt går inte heller riktigt att lita på i Ryssland. Hon vet hur det ser ut i fängelserna efter att ha besökt dem som aktivist för mänskliga rättigheter. Man måste vara förberedd: göra ett nytt besök hos tandläkaren, kontrollera barnens dokument, göra planer för en lång bortovaro.

”Några år i fängelse klarar jag gott”, säger hon. ”Sju är för mycket, men kanske tre.” Sju års fångläger – det är vad Alexej Gorinov, medlem av stadsfullmäktige i Moskva, dömdes till för att ha kritiserat kriget. Åklagarna satte dit honom med en lag som förbjuder spridande av ”falska nyheter” om armén.

Inget skiljer det ryska samhället från det ukrainska så mycket som viljan att underkasta sig ett närmast monarkistiskt styre. Man har kort och gott aldrig fått lära sig något annat. På tre decennier har Ukraina varit med om fem maktskiften, Ryssland inget.

Inte ens inom eliten finns någon som tror sig kunna påverka presidenten. De dagar när Putin var beroende av dem och agerade som skiljedomare mellan olika klaner är sedan länge svunna. Nu är eliten beroende av Putin. Och den darrar. Motstånd, till och med att fly, verkar meningslöst.

”I en ubåt går det inte att fly”, säger en affärsman med goda kontakter på högsta nivå. ”Till mina barn har jag sagt. Nu gäller det att överleva.”

”Putin har gjort ett misstag av så gigantiska proportioner att han aldrig kommer att kunna erkänna det. Hellre tar man gift”, säger en f d hög ämbetsman. Han säger att det tog honom en och en halv månad att återhämta sig från den chock attacken på Ukraina innebar. ”Varje morgon vaknade jag och undrade om det verkligen var sant.”

Skulle det då inte vara vettigt att kritisera kriget? ”Jag uttalar mig aldrig i politiska frågor”, säger han. ”För övrigt går det inte att förändra något.”

Det är oklart om det fortfarande finns någon som kan påverka Putin i detta system. Det sätt den frågan besvaras på är intressantare än svaret i sig. ”Jurij Kovaltjuk. Nästan en andra Putin”, viskar någon och pekar upp mot taket för att indikera avlyssningsapparat. Kovaltjuk är en av Putins barndomsvänner, en bankir som sägs ha nästan ständiga kontakter med presidenten. Sedan tar min intervjuperson farväl: ”Var försiktig! Det finns gott om angivare i Moskva sedan en tid.”

Det är inte bara rädsla som gör eliten i Moskva foglig. Det finns också en ny känsla av maktlöshet: vara utsatt för sanktioner av regeringar i Väst, bli avvisad av västliga banker. ”En ny sorts människor har kommit fram nu, som bara är intresserade av att Putins regim ska överleva så att de inte ska bli av med sina tillgångar på hemmaplan också”, säger den tidigare ämbetsmannen. ”Hela etablissemangen har blivit Putins gisslan. Det gäller också hans efterträdare. Ryssland kommer att förbli isolerat i årtal.”

Det som gäller för eliten gäller också för många vanliga ryssar. Som de ser det är sanktionerna en bekräftelse på att detta krig egentligen inte handlar om att Ryssland attackerat Ukraina, utan om en försvarskamp mot ett allt mäktigare och långsint Väst.

”Man påstår att vi startade kriget i Donbas och Ukraina. Men i själva verket var det Väst som satte igång det”, sade Putin i juli. Han talade om Euromajdan 2014, enligt honom en aggressiv handling av Väst och, på sätt och vis, den arvssynd som är ursprunget till allt annat elände.

Enligt det sättet att argumentera inledde Ryssland ”specialoperationen” 2022, men det var Väst som startade ”kriget” 2014. ”Hur kan någon säga att krig är bra? Krig är alltid dåligt”, säger en taxichaufför när jag frågar vad han tycker. Jag drar en suck av lättnad. ”Men det var inte vi som började”, tillägger han och fortsätter sedan med att försvara ”specialoperationen” och öser galla över de dåraktiga ukrainarna, som han säger valt en clown till president. ”För en gångs skull borde de ha röstat med hjärnorna!”, skriker han.

Inte ens Moskvaborna själva kan säga vad majoriteten anser om kriget på grund av man inte talar mycket om det. Jag hör både stöd och kritik.

”På tv visade man soldatmödrar som stolt talade om sina stupade söner. Självt skulle jag hugga arméfolk i strupen: Ge mig tillbaka min son! Hur vågade ni skicka ut honom i krig!”, säger en granne.

”Jag är besviken på ryssarna”, säger kollegan, som själv kommer från Donetsk och ägnade årtal åt att fördöma den ukrainska regeringens attacker på ”folkrepublikerna”. Nu fördömer han Rysslands angrepp på Ukraina.

Precis som det inte går att se mycket i Moskva märks heller inte sanktionerna mycket här. Mitt tyska kreditkort går inte att använda, men nya växlingskontor har vuxit fram runt om i staden. En del etiketter trycks bara på ena sidan eftersom det saknas färg. Västliga bilfabrikanter har lämnat och reservdelar får nu skaffas fram online. Apple och Nike har också lämnat. Den stora McDonalds på Pusjkintorget, som varit öppen sedan Sovjettiden, heter nu ”Vkusno & totjka”, eller ”läcker, av bara den” och hamburgarna och friten smakar lite annorlunda. Burger King håller fortfarande öppet.

På det stora hela är det löjligt små förändringar. Sanktionerna kastar sin skugga över Rysslands framtid, men inte över dagsläget. Det går fortfarande att låtsas som att allt är som vanligt, att livet fortsätter, att Ryssland inte håller på att försöka förgöra sin granne. Det finns inga flyglarm, inga luftvärnskanoner som dånar – bara ett lätt förändrat shoppingutbud. För den som sett Butja är kontrasten svåruthärdlig.

Intill USA:s ambassad, som till stor del står tom och har ett anslag utanför som varnar för resor till Ryssland, träffar jag en av de få som verkligen längtat efter detta krig. Vi sätter oss i rökrummet i ett shoppingcenter, där erotiska foton hänger på väggarna.

Alexandr Borodaj, medlem av Duman för Kremles parti Enade Ryssland, en man med runda kinder talar snabbt och nervöst. Jag träffade honom första gången i Donetsk 2014. Vid den tiden hade Borodaj utsetts till ”premiärminister” i den nybildade ”Folkrepubliken Donetsk”. För mig framstod det som bisarrt. Kunde inte separatisterna ha valt någon mer presentabel än en spindoktor från Moskva utan minsta anknytning till Donetsk? Det spelar ingen roll, sade Borodaj då, vi tillhör alla det ryska folket. Då hade han redan varit med om annekteringen av Krim.

Borodaj är konservativ och inbiten anhängare av det ryska imperiet och var redan då för att utvidga kriget till hela Ukraina. För folk av hans sort var det en besvikelse när Ryssland gick med på Minsk-överenskommelserna om eldupphör 2014 och 2015. I stället för att skapa ett nytt imperium hade Putin stannat på halva vägen.

Nu tycker Borodaj, som just fyllt 50, att hans drömmar gått i uppfyllelse. ”För mig är det en viktig och, ja, glädjens tid som börjat”, medger han. ”Ingen har påstått att goda tider är enkla.”

Parlamentsledamoten för det styrande partiet är nu ute på vift, med vapen i hand, i grannlandet. Han leder Föreningen av Donbasfrivilliga, en organisation av veteraner, som för närvarande organiserar tre bataljoner med 400 man och två avdelningar med 250 man i Ukraina. Kring 1 500 av hans manskap har redan stupat, medger Borodaj. En absurt hög siffra. Det ryska försvarsministeriet har inte angett några siffror över förluster på fyra månader.

Borodaj talar hela tiden om Ukraina som ”det så kallade Ukraina” – i hans ögon är det inte någon stat, bara en koloni till Väst som egentligen måste ”återförenas med det övriga Ryssland”. Han inser förstås att det finns ukrainare som inte vill det. Men, säger han, med sitt ukrainska efternamn har han ”minst lika stor rätt att uttala sig i frågan som Zelenskyj, som inte är någon riktig ukrainare”. Kommentaren är en anspelning på Zelenskyjs judiska ursprung. Och Borodaj hävdar att till och med i Kyiv kommer många snabbt att byta sida ”när de inser att makten och segern är på vår sida”. Hur kommer då kriget att sluta? ”Ytterst vid Ukrainas västgräns”, säger han.

Så låter krigets gälla stämning – ett inbördeskrig kallar Borodaj det. Medan Moskva i övrigt låtsas leva i lugn och ro på kaféerna drömmer Borodaj i rökrummet om att rätta till det som skedde när Sovjetunionen upplöstes – och där går en likvidering av Ukraina inte att utesluta. En gång var det drömmen hos en radikal outsider. Men nu är det den ryska ledningens dröm och det enda Borodaj oroar sig för är att Putin än en gång ska välja en förhastad fred, som han gjorde i Minsk.

Borodaj har inte förändrats. Dimitrij Trenin däremot, som jag träffar på ett kafé vid Boulevardringen i Moskva, är en annan människa än tidigare och det gör mig omskakad, eftersom han varit viktig för mig. En vänlig äldre herre med mustasch, skrovlig röst och ett lysande intellekt, som lärt mig hur Ryssland ser på omvärlden. En av hans kollegor skämtade för många år sedan om att i ett idealiskt framtida Ryssland skulle Trenin vara nationell säkerhetsrådgivare i Kreml. Trenin föreföll lika hemma i Väst som i Ryssland. Experten på utrikes- och säkerhetspolitik var chef för Carnegie Center i Moskva, filialen till en amerikansk tanke-smedja som nu stängts av den ryska regeringen. Dessutom hade han tjänstgjort i armén i två decennier, ett tag som sambandsofficer i Potsdam i Tyskland under kalla kriget.

Trenin har alltid varit patriotisk och en del har sett honom som närstående Kreml. Men jag gillade hans nyktra analyser. Han ansåg Putins besatthet av Natos utvidgning österut vara överdriven och Rysslands intervention 2014 bakom rebellerna i Donbas vara ”det största utrikespolitiska misstaget någonsin som Putin gjort”. Hans uppfattning var att Ryssland inte ska erövra ukrainskt territorium, utan i stället ta till sig de ukrainare som föredrar att leva i Ryssland. Hans senaste bok läste jag som ett klart avståndstagande från varje tanke på ett nytt krig i Ukraina.

Bara en vecka innan Putin gick in i Ukraina, då Washington dagligen varnade för en rysk invasion, försäkrade Trenin med stark övertygelse. ”Inget krig planerades”. Han talade redan i imperfekt, som om krisen var över. Han ansåg Putins truppmobilisering bara vara ett hotfullt gestikulerande.

Den Trenin jag träffar i Moskva fem månader senare är en förändrad man. Eller hade jag bara misstagit mig på honom? Trenin har inte yttrat ett enda kritiskt ord om invasionen av ett grannland. Han är för en större krigsinsats. Trenin har antytt att Väst är ute efter ”en slutgiltig lösning på den ryska frågan” och då finns inget utrymme för dialog. Ryssland, säger han, behöver ”renas” från materialism och andra felaktiga värderingar, det behövs ”en ny idé om Ryssland”.

”Till mina amerikanska vänner sade jag genast den 24 februari: Jag är en veteranofficer. Så länge kriget pågår kommer jag inte att uttala eller skrivet ett enda ord som kan skada den ryska armén, dess ledning eller överbefälhavaren”, säger Trenin på kaféet. Han betecknar ryssar som uttalat sig mot kriget som ”hycklare”, eftersom de inte kritiserat tidigare krig, eller som ”anti-statliga”. Dessutom, tillägger han, är han en förespråkare av realpolitik och ingen pacifist.

På mig låter Trenin ungefär som en tysk professor 1914. Han resonerar kyligt om att likvidera ett grannland (som ju egentligen är ”en orealistisk” företeelse) och huruvida det som kommer att återstå av Ukraina fortfarande kommer att ha Kyiv som huvudstad (”en öppen fråga”).

Hans förhoppning är att Ryssland ska ”renas” av kriget. ”När så många skickas ut i krig – avsevärt fler än i Tjetjenien – och dödar eller dödas där kommer penningkulten i landet att undermineras.” Den korrupta gamla eliten kommer kanske till och med att få konkurrens av de soldater som nu strider i Ukraina. Landet behöver en ideologi nu – ”*russskaja pravda*”, rysk sanning eller ”rättvisa”, som han kallar det – och en annorlunda, kontrollerad ekonomi.

Bedömare, som bara analyserar världen, bör enligt Trenin av princip låta bli att försöka förändra världen. Det är hans förklaring till att han inte förutsåg Putins drag. Han hade bedömt Putin utifrån sitt eget rationella tänkande. På mig låter det som: Putin är ingen som går att förstå. Han är någon man följer.

På fredagsmorgonen går jag ombord på ett plan för en två och en halv timmars flygning österut, till Jekaterinburg i Uralbergen, hemstad åt Putins företrädare Boris Jeltsin. Staden är platsen för ett stort Jeltsin Center, ett museum och arkiv med amerikanska presidentbibliotek som förebild. Det ger en bild av Ryssland före Putin, men också av vad Ryssland hade kunnat bli utan Putin.

I rysk tv fungerar 90-talet nu bara som en mörk slöja som Putins styre kan glänsa mot. Men det var också en tid av pluralism och mångfald i medierna och förhoppningar. Såväl det goda som det onda som Ryssland gett upphov till fanns redan på plats.

Vid ingången till museet visar en tecknad film ett Ryssland som strävar mot frihet. Olika tänkbara efterträdare till Jeltsin porträtteras, med Putin som bara en av dem. Mot slutet kan man höra hur en Jeltsin med trött stämma överlämnar ämbetet till Putin. ”Var glada. Ni har gjort er förtjänta av det”, säger han till ryska folket.

Framtiden tycktes ligga öppen. Nu verkar landet dömt till en lång period av nedgång. ”Den bästa tiden i mitt liv ligger bakom mig”, sade min kollega Lena till mig i Moskva. Det lät ohyggligt sorgligt.

Kanske finns det inte ens någon plats för Jeltsin Center i det nya Ryssland. I februari publicerade det ett upprop mot kriget, som fick tas bort från webbsajten. Det kritiserades ofta på den statliga televisionen. Hela Jekaterinburg är ”ett center för äckliga liberaler” enligt den mot Putin lojale presentatören av ett debattprogram.

På lördag tar jag på mig joggingdressen och går ner till dammen i centrala Jekaterinburg. Varje weekend tar Jevgenij Roisman, f d borgmästare i staden, med folk på en joggingtur. Roisman är känd i hela Ryssland. Han är en av få framträdande kritiker av Kreml, som inte hamnat i fängelse och den mest uttalade motståndaren till kriget i landet. På Twitter sade han att det var ”det mest ondskefulla, skamliga och orättfärdiga krig som Ryssland någonsin bedrivit”.

”Och jag säger på intet vis allt jag tänker”, hade Roisman sagt till mig kvällen innan. Vi satt på kontoret till hans hjälpfond dit den ene besökaren efter den andre kom för att be om hjälp. Det handlade om saker som dyra mediciner, rättshjälp mot en luredrejare till bilförsäljare eller råd om att förfärdiga ett poem mot kriget. Roisman lyssnade stoiskt på alla.

Senast jag träffat Roisman var i januari 2021 när jag satt på Sjeremetjevo-flygplatsen och väntade på att Alexej Navalny skulle återvända från sin konvalescens i Tyskland efter att ha blivit förgiftad av FSB. De båda är vänner. Navalny blev omedelbart gripen. ”Flera politiker sade till mig då: du kan bli den nya ledaren! Till vad nytta? Så att jag också om en månad ska sitta inne?” Det pågår för närvarande rättsprocesser mot Roisman för att ha ”förtalat armén”. Och samtidigt säger han sig förstå dem som inte öppet kritiserar kriget. Han säger att det finns ett seriöst passivt motstånd mot kriget. ”Det här är Ryssland. Till och med om folk håller tyst är det värt någonting.” Och inte heller i Jekaterinburg ser man mycket till propaganda för krig, inga ”Z” på bilarna.

Roisman ser sig inte som medlem av någon opposition, som för övrigt upphört att existera efter arresteringen av Navalny. Han betraktar sig själv som helt vid sidan av all politik. ”Mitt uppdrag är att få folk att förstå: Ni behöver inte ge upp, ni kan fortsätta att göra vad ni anser vara rätt och riktigt utan att samarbeta med statsmakten. Jag är medveten om riskerna.”

I Ryssland 2022 är redan det en hel del. Det är den tröst och det helande som radiojournalisten Venediktov talade om på restaurangen i Moskva. I ett land där varje protest omedelbart slås ned är det en modig handling att organisera en jogginggrunda varje lördag.

Den här gången samlades kring 30 personer. Turen går runt stadsdammen, förbi Jeltsin Center och så tillbaka igen. Det är en tyst samling av likasinnade, utan flaggor eller plakat.

”Jag hoppas Roisman inte hamnar i fängelse” säger jag till Ruslan som löper bredvid mig och som tagit flyget från Moskva tillsammans med sin flickvän för att jogga med den tidigare borgmästaren.

”Och jag hoppas att de inte dödar honom”, säger Ruslan.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips:

[Rysk soldat som deltagit i invasionen av Ukraina: Jag ser inget som rättfärdigar detta krig](#)
Utdrag ur soldatens berättelse (på engelska): [They turned us into savages’: Russian soldier describes start of Ukraine invasion](#)

[Ilja Jasjin, fängslad rysk oppositionell: ”Första tecknen på missnöje bland befolkningen redan märkbara”](#)

Boris Kagarlitskij (rysk socialist): [”Folk kommer inte att kämpa för den här regimen”](#) och artikeln ”Dumhet, förräderi eller fortsätta som vanligt?” i samlingen [Vänsterpress om Ukraina-kriget i augusti 2022](#)